

••Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü

ATATÜRK YOLU

dergisi

Ankara Üniversitesi
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
ARMAĞI/DERGİSİ

ISSN 1303-5290

ATATÜRK YOLU DERGİSİ

**Ankara Üniversitesi
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**

GÜZ 2013

YIL:26

CİLT:13

SAYI: 52

ATATÜRK YOLU DERGİSİ

GÜZ 2013

YIL: 26

CİLT:13

SAYI: 52

SAHİBİ ve GENEL YAYIN YÖNETMENİ :

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Ankara Üniversitesi
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü adına
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

YAYIN KURULU:

Prof.Dr.Mesut ÇAPA (Editör)
Prof.Dr.Bige SÜKAN
Doç.Dr.Hakan UZUN
Yrd.Doç.Dr.Necdet AYSAL
Yrd.Doç.Dr.Sedef BULUT

DANIŞMA KURULU:

Prof.Dr.Tülay Alim BARAN
Prof.Dr.Recep BOZTEMUR
Prof.Dr.Fevzi DEMİR
Prof.Dr.Temuçin Faik ERTAN
Prof.Dr.George GAWRYCH
Prof.Dr.İhsan GÜNEŞ
Prof.Dr.Neşe ÖZDEN
Prof.Dr.Mustafa YILMAZ

Bu Sayının Hakemleri:

Prof.Dr.Osman AKANDERE
Prof.Dr.Kemal ARI
Prof.Dr.Bülent ÇUKUROVA
Prof.Dr.Mehmet OKUR
Prof.Dr.Haluk SELVİ
Doç.Dr.Yasemin DOĞANER
Doç.Dr.Funda KESKİN ATA
Doç.Dr.Scrap TAŞDEMİR
Doç.Dr.Esma TORUN
Doç.Dr.Uğur ÜÇÜNCÜ
Doç.Dr.M.Serhat YILMAZ
Yrd.Doç.Dr.İsmail AKBAL
Yrd.Doç.Dr.Cengiz ŞAVKILI
Yrd.Doç.Dr.İsmet TÜRKMEN

TEKNİK SEKRETER :

Fatma MESCI

Yönetim Yeri : Ankara Üniversitesi
Yazışma Adresi : Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
Gümüşdere Yerleşkesi Gümüşdere Mah. Fatih Cad. No: 33
Keçiören Yolu / Ankara

ATATÜRK YOLU (ISSN 1303-5290)

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nce
yılda iki kez yayınlanan ulusal hakemli bir dergidir.
Yaygın süreli bir yayındır.

Dergi, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı ve
ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi) tarafından taranmaktadır.
Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlara aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASİMEVİ

İncitaşı Sokak No: 1006510

Beşevler / ANKARA

Tel: 0 (312) 213 66 55

Basım Tarihi: 28/03/2014

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü

ATATÜRK YOLU DERGİSİ

İÇİNDEKİLER

Makaleler

ÇETİN, Sabit; İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'nın Tahliye Edilmesi.....	771
ERDEM, Nilüfer; Balkan Savaşları Döneminde Yunan Basınında Kolera Vakaları.....	803
HAYTOĞLU, Ercan; Ödemişli Komiser Ahmet Bey ve Milli Mücadele'deki Rolü	825
LEVENT, Zeynel; Tarihi Süreçte Kosova.....	853
MUTLU, Cengiz; Milli Mücadele Sırasında Türkiye'de İtilaf Devletlerince Tahkik Heyeti Kurma Çabaları.....	875
PAYASLI, Volkan; Hatay Halkevi'nin Faaliyetleri ve Hatay Halkevi Dergisi (1939-1951)	905
ŞİRİN, Funda Selçuk; Türk Aydınımın Anadolu'ya Yönelişinde Balkan Savaşları'nın Rolü	943

ÖDEMİŞLİ KOMİSER AHMET HAMDİ BEY VE MİLLİ MÜCADELE'DEKİ ROLÜ

Doç. Dr. Ercan HAYTOĞLU*

ÖZET

İzmir'de 1909'da Polis memuru olarak göreve başlayan Ahmet Hamdi Bey, 1912-1914 yılları ile 1916 yılında görevinden bir süre ayrı kalmıştır. İzmir'de Polis memuru ve komiser olarak görev yaptığı yıllarda suçluların yakalanmasında gösterdiği başarılarından dolayı birçok kez ödüllendirilmiştir.

İzmir'den Denizli Polis Komiserliğine tayin edilen Hamdi Bey 25 Haziran 1919'da görevinden resmen ayrılarak Milli Mücadele'ye katılmıştır. Mesleği ile bağlantısı kesilen Hamdi Bey, Denizli'de kurulan Redd-i İlhak Heyeti Milliyesi'ne gönüllü yazılmıştır. Hamdi Bey, bundan sonra mücadele için gönüllü toplanması ve Rumların şehirdeki asayişini bozmalarının önüne geçmek için yoğun bir çaba harcamıştır. Daha sonra gönüllülerden oluşan ve kendi adını taşıyan "Hamdi Bey Müfrezesi" ile Sarayköy önlerine gönderilmiştir.

18 Haziran'da müfrezesi ile Nazilli tarafına gönderilen Hamdi Bey, Yunanlıların 19-20 Haziran 1919'da Nazilli'den çekilmeleri sonrası, şehirde bozulan asayişini sağlamak üzere görevlendirilmiştir. Nazilli'de asayişini sağlayan Hamdi Bey şehirdeki açlığı önlemek için Denizli'den yardım gelmesini sağlamıştır.

Milli Mücadele döneminde zaman zaman Aydın, Umurlu ve Köşk cepheleri ile zaman zaman da Denizli'de bulunan Hamdi Bey, Denizli Olayı'nın patlak vermesinden iki gün önce Mutasarrıf Vekili Müştak Bey ile Muğla'ya gitmiştir. Muğla'da kendisine Muğla Polis Teşkilatının güçlendirilmesi görevi verilmiştir.

Hamdi Bey, Milli Mücadele sona erince Polis Komiserliğine resmi olarak dönmek için müracaatta bulunmuştur. Bilecik komiserliğine ataması yapılan Hamdi Bey Muğla'da bulunan ailesini yanına almak üzere yola çıktığında aniden rahatsızlanmış ve vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Bey, Milli Mücadele, Denizli, polis, gönüllü.

* Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ehayt@pau.edu.tr

COMMISSAR AHMET HAMDI BEY AND THE ROLE HE TOOK IN THE NATIONAL STRUGGLE

ABSTRACT

Starting his career in 1909 in İzmir as police officer, Ahmet Hamdi Efendi remained away from his duty between the years 1912-1914 and for a while in 1916. In the years while he had served as police officer and commissar in İzmir, he was awarded many times for his success in struggling with the criminals.

After he was assigned to Denizli Police Commissariat in 25 June 1919, he officially resigned his duty to join the National Struggle. Disengaged from his duty, he joined Redd-i İlhak Heyeti Milliye as a volunteer. Then, Hamdi Bey made great efforts to enlist volunteers and stop Rum people's attempts to disturb the peace. Afterwards he was sent to Sarayköy fronts with the battalion named after him as "Hamdi Bey Müfrezesi".

After he was sent to Sarayköy with his battalion in June 18th, he was commissioned to restore the peace in Nazilli after the Greeks left in 19-20 June 1919. After maintaining the order, Hamdi Bey provided assistance from Denizli to prevent starvation.

Remaining in the frontiers of Aydın, Umurlu and Köşk and sometimes in Denizli during the National Struggle period, Hamdi Bey went to Muğla with the Vice Governor Müştak Bey two days before the outbreak of the Denizli Event. There he was given the task to reinforce Muğla Police Department.

After the end of the National Struggle, Hamdi Bey made an official application to return to Police Commissariat. After being assigned to Bilecik Commissariat, Hamdi Bey suddenly fell sick and passed away as he set out to Muğla to take his family.

Key Words: Ahmet Hamdi Bey, National Struggle, Denizli, police, volunteer.

Ödemiş'ten Denizli'ye Komiser Ahmet Hamdi Bey

Komiser Ahmet Hamdi Bey¹, 1882'de² Aziz Bey ile Firdevs Hanım'ın çocuğu olarak Aydın Vilayeti İzmir Sancağı Ödemiş kazasında dünyaya

** Bu metin bildiri olarak 16 Mayıs 2012'de yapılan "İlk Kırılıcım Müftü Ahmet Hulusi ve Milli Mücadele'de Denizli" sempozyumunda sunulmuştur.

***Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası'nda yer alan belgelere ulaşmamda ilgi ve yardımlarını şahısmıdan esirgemeyen Sayın Eyüp Şahin'e teşekkürü bir borç bilirim.

¹ Denizli'deki faaliyetleri sürecine kadar belgelerde "Ahmet Hamdi Efendi" olarak yer alır iken 1919'dan itibaren kayıtlarda "Komiser Hamdi Bey" olarak yer almıştır. Denizli'de daha ziyade siyasi (İttihatçı) bir kimlik kazandığı için "efendi" yerine "bey" kullanılmış olabilir. Metin içinde "Komiser Ahmet Hamdi Bey" ve "Komiser Hamdi Bey" olarak yer verilmiştir. Y.n.

² Ahmet Hamdi Bey'in doğum tarihi belgelerde 1298 olarak yer almaktadır. Gün ve ay bilgisi olmadığı için 1882-1883 yıllarına karşılık gelmektedir. 5490 sayılı kanunun 39. maddesi ve

gelmiştir³. Lakapları “Karazadeler” olan Ahmet Hamdi, Tire kazasında ‘Mahkeme’ adlı Mekteb-i İbtidai’den mezun olmuş ve aynı yıl Tire Rüşdiyesine kaydolmuştur. Dört yıllık eğitiminden sonra 1896’da⁴ Tire Rüşdiye mektebinden mezun olmuş, rüşdiye sonrası Tire telgrafhanesinde gayri resmi telgrafçılık sınıfına üç yıl kadar devam etmiştir⁵. Ahmet Hamdi, 13 Eylül 1899’da İzmir İdadisi’ne kaydolmuş⁶ ve ‘Rüşdi’ nedeniyle üçüncü sınıfına yatılı olarak kaydedilmiştir. İdadi’de bir buçuk yıl kadar eğitim gördükten sonra dördüncü sınıfta iken⁷ 18 Aralık 1900’de maddi nedenler ile eğitimini yarıda bırakmıştır. 27 Mart 1903’de askerlik çağına gelmiş ise de muayenesi yapılmadığından askere alınmamıştır⁸.

Babası ve dedesinin vefatları ile geçim sıkıntısına düşen Ahmet Hamdi, Ödemiş’te tüccar ve avukat yanlarında uzun süre çalışmıştır. Daha sonra eşkıya takibi amacı ile kurulan gönüllü müfrezelerine katılmıştır⁹. Ahmet Hamdi, 7 Aralık 1909’de polis olmak için Aydın Vilayeti Polis memurluğu sınavına girmiş ve sınavı kazanarak¹⁰ İzmir’de dört yüz kuruş maaşla göreve başlamıştır¹¹. Polis okulunda eğitim almamış¹² olan Ahmet Hamdi Bey, birçok kaza ve karakolda polis memurluğu yaptıktan sonra kendisinde görülen yetenek ve kabiliyet nedeniyle 14 Kasım 1911’de komiser

Nüfus Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün 07.08.2006 tarihli olurluğuna dayanarak doğum tarihine tamamlama işlemi yapılarak doğum tarihi 01.07.1298 kabul edildiği için doğum yılı 1882 olarak kabul edilmiştir. Ahmet Hamdi Bey’e ait Nüfus Kayıt Örneği (10.05.2012)

³ Nüfus sicilinde kaydolunan mahal olarak Ödemiş Türkmen Mahallesi, Efendiler Sokağı’dır. Komiser Ahmet Hamdi Bey’in Özlük Dosyası (A.g.ö.d), 9 Eylül 1324 tarihli Devlet-i Aliye-i Osmaniye Tezkeresi. Varaka-i Mahsusiye’de yer alan mahal-i vilayeti kısmında “Aydın Vilayeti’nin Ödemiş kasabasında tevellüd ettim” bilgisi yer almıştır. A.g.ö.d, 14 Ağustos 1326 tarihli Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Memuriyetin Müdüriyet-i Umumiye’ye İrsal Edeceği Varaka-i Mahsusiye. Denizli adresi olarak Değirmenönü Mahallesi 307 no’lu hane bilgisi yer almıştır.

⁴ Rumi 1311 yılı gün ve ay olmaksızın 1895-1896 yıllarına karşılık gelmektedir. Ahmet Hamdi Bey’in üç yıl kadar telgrafhanede eğitim gördüğü ve 13 Eylül 1899’da İzmir İdadisi’ne kaydolduğu düşünülür ise 1896 tarihi Rüşdiyeden mezuniyet tarihi olarak kabul edilebilir. Y.n.

⁵ A.g.ö.d, 21 Nisan 1329 tarihli Ahmet Hamdi Bey’in Tercüme-i Hal Varakası.

⁶ A.g.ö.d, 14 Ağustos 1326 tarihli Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Memuriyetin Müdüriyet-i Umumiye’ye İrsal Edeceği Varaka-i Mahsusiye.

⁷ A.g.ö.d, 21 Nisan 1329 tarihli Ahmet Hamdi Bey’in Tercüme-i Hal Varakası.

⁸ Bu belgede üçüncü sınıfta okur iken maddi nedenler ile tasdikname alarak okuldan ayrıldığı bilgisine yer verilmiştir. A.g.ö.d, 14 Ağustos 1326 tarihli Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Memuriyetin Müdüriyet-i Umumiye’ye İrsal Edeceği Varaka-i Mahsusiye.

⁹ A.g.ö.d, 21 Nisan 1329 tarihli Ahmet Hamdi Bey’in Tercüme-i Hal Varakası.

¹⁰ A.g.ö.d, 21 Nisan 1329 tarihli Ahmet Hamdi Bey’in Tercüme-i Hal Varakası.

¹¹ A.g.ö.d, Komiser Ahmet Hamdi Bey’in Özlük Dosyası, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 54.

¹² A.g.ö.d, 14 Ağustos 1326 tarihli Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Memuriyetin Müdüriyet-i Umumiye’ye İrsal Edeceği Varaka-i Mahsusiye. Askerlik yaşı tutmasına rağmen 27 Mart 1903’de belirsizlikten dolayı askere alınmamıştır.

muavinliğine terfi ettirilmiştir. Komiser muavini olarak merkez vilayet karakollarında görev almış ve¹³ maaşı da terfi tarihinde 500 kuruşa yükseltilmiştir¹⁴.

1912'de Kamil Paşa Hükümeti'nin görevde olduğu sırada İzmir'de Karantina mıntıkasına bağlı Reşadiye mevki karakolunda görevde bulunduğu bir gece, silahı ile karakoldan firar etmiştir. Bu firarı 24 Kasım 1912'de görev kaydının silinmesine yol açmıştır. Ahmet Hamdi Bey firarının "sebeb-i yeganesi"ni; "*Buna da sebeb-i mezkur hükümetin bir zabıta memuru olmaklığım haysiyetiyle onun bana verdiği ve hiçbir nizam ve kanuna muvafık olmayan tahriri ve şifahi emirleri hayat-ı hususiye ve resmîyeleri her dürlü şüpheden ari adamların İstanbul vilayetinde tevkîfleri Meclis-i Milli'nin cebren dağıtılması hiçbir nizam ve kanuna isnad etmeyen azl-i nasb emirleri bila sebep ve taraf taraf idare-i örfiyeler tesisıyla milletin tezahurat-ı vatanperveranesine bi lüzum sedler çekilmesi, polis mesleğini hafiyelik derekesine indirmek gibi buna mümasil birçok işleri o zamanki hükümetin takip ettiği yolun bir tarik-i salah ve necat ve bir rah-ı meşrutîyet olmayub istibdada doğru bir ricat olduğu hakkında ben de bir kanaat tevliid ettiğinden meşrutîyet ve memleketin felaket ve izmihlali karşısında aciz ve sefil, sakit ve lakayd kalmaktan ise yeminlerine sadık Osmanlılara peyrev olarak tağlib-i hükümet ve teyid-i meşrutîyet fikriyle dağa çıkdım*"¹⁵ şeklinde açıklamıştır.

Kendi ifadesi ile "...Şems-i meşrutîyet tekrar tulu" edince samimi bir şekilde vatan hizmetinde bulunmak amacıyla Mahmut Şevket Paşa Hükümeti sırasında yeni hükümete halini arz etmiştir. İzmir Divan-ı Harb-i Örfi'sinde muhakeme edildikten sonra siyasi suçlu olduğu sabit görüldüğü halde af edilmiş ve 5 Şubat 1914'de memuriyete geri dönmesine izin verilmiştir¹⁶. Ahmet Hamdi Bey'in memuriyet tescili 18 Ekim 1914'de onaylanmıştır¹⁷.

¹³ A.g.ö.d, 21 Nisan 1329 tarihli Ahmet Hamdi Bey'in Tercüme-i Hal Varakası, iki yıllık görev süresi için "*birçok kaza ve karakolda polis memurluğu yaptıktan sonra*" bilgisi düşündürücüdür. Y.n. Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 54'de ise Polis İntihap Komisyonu tarafından 25 Kasım 1911'de komiser muavinliğine terfi ettiği bilgisine yer verilmiş olması bir yazım yanlışlığı yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Çünkü terfi alma tarihinden önce 14 Kasım 1911'de maaşının yükselmesi gerçekleşip de 25 Kasım 1911'de terfi almış olması mümkün olmasa gerektir.

¹⁴ A.g.ö.d, Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 54.

¹⁵ A.g.ö.d, 21 Nisan 1329 tarihli Ahmet Hamdi Bey'in Tercüme-i Hal Varakası.

¹⁶ Kaydının bozulduğu 24 Kasım 1912'den yeni kayıt tarihi olan 5 Şubat 1914'e kadar ki dönemin maaşları kendisine ödenmemiştir. Ancak, İzmir Bidayet Ceza Mahkemesi tarafından vazife esnasında darp maddesinden bir lira para cezası ödemeye mahkum edilmiştir. A.g.ö.d,

Komiser muavini olan Ahmet Hamdi Bey yaşanan gelişmeye bağlı olarak memuriyet tescili gerçekleşmeden boş olan ikinci komiserlik için sınava alınmıştır¹⁸. Altı komiser muavini arasında yapılan sınav sonucunda başarılı olarak¹⁹ 3 Ağustos 1914'de ikinci komiserliğe yükselmiştir²⁰.

1914, Ahmet Hamdi Bey'in mesleki başarılarından dolayı takdir edildiği bir yıl olmuştur. İzmir'de Fasulye Mahallesi merkezinde Karanfil sokaktan geçmekte olan Alman tebasından Madam Foşer Filomeli'yi takip eden Kastavelda Stelyo Kostantinidi ile Aleko ve Pandeli'nin Madam Foşer Filomeli'nin elinde bulunan yedi lira kıymetindeki gümüşten örme çantayı çalmaları ile meydana gelen olay, Ahmet Hamdi Bey tarafından sonuçlandırılmıştır. Ahmet Hamdi Bey, içinde bir mecidiye para bulunan gümüş örme çantayı alıp kaçan Kastavelda Stelyo Kostantinidi ve arkadaşı Aleko ile Pandeli'yi yakaladığı için bu hizmeti nedeniyle üstleri tarafından takdirname ile ödüllendirilmiştir²¹.

İzmir'de yine Fasulye mahallesinde görev yaparken Ahmet Hamdi Bey hakkında olumsuz tutum ve davranışları nedeniyle hakkında soruşturma açılmıştır. Ancak; kendisinin ticaret yapmak isteği ile 9 Ağustos 1916'da istifa etmesi nedeniyle ilk aşamada soruşturma evrakı Polis Divanı'nda işlem görmemiştir. Fakat, istifadan vazgeçtiğine dair müracaatı üzerine durumu tekrar değerlendirilerek, görev yapmasına engel bir durum olmadığına karar verilmiştir. 3 Eylül 1916'da memuriyet görevine iade edilse de Polis

21 Nisan 1329 tarihli Ahmet Hamdi Bey'in Tercüme-i Hal Varakası. A.g.ö.d, Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 54.

¹⁷ A.g.ö.d, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 28.

¹⁸ Aydın Vilayeti Polis Müdüriyeti'nin Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Aliyesi'ne yazdığı 3 Ağustos 1914 (21 Temmuz 1330) yazı.

¹⁹ A.g.ö.d, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Memuriyet Kalemî'nin 7 Eylül 1330 tarihli yazısı. Yapılan sınava 22 numaralı komiser muavini Ahmet Hamdi Efendi, 14 numaralı komiser muavini Hulusi Efendi, 54 numaralı komiser muavini Rauf Efendi, 13 numaralı komiser muavini Sezai Efendi, 12 numaralı komiser muavini Hafız Ragıp Efendi ve 44 numaralı komiser muavini Seyid Efendi girmişlerdir. Aydın Vilayeti Polis Müdüriyeti'nin Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Aliyesi'ne yazdığı 3 Ağustos 1914 yazı ekinde yer alan Mûsabaka Cedveli.

²⁰ A.g.ö.d, Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 54, Aydın Vilayeti Polis Müdüriyeti'nin Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Aliyesi'ne yazdığı 3 Ağustos 1914 yazı. Bu yazı ekinde imtihan evrakı da yer almıştır. Sınav Komisyonu da 3 Ağustos 1914 tarihli ayrı bir yazı ile sınav sonuçlarını Valilik Makamı'na sunmuşlardır. Yazı da "... evrak-ı imtihanîyeleri heyet-i acizanemizce biltedkik bunlardan yirmiiki numaralı komiser muavini Ahmet Hamdi Efendi'nin en ziyade isbat-ı ehliyet ve diğerlerine karşı iktisap-ı teveffuk ve rüchaniyet eylediği anlaşılmasıyla mumailayhin mezkur komiserliğe terfien tayinine..." denilmiştir.

²¹ A.g.ö.d, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 28.

Divanı'nda muhakeme edilen Ahmet Hamdi Bey'e Polis Nizamnamesi doğrultusunda 25 Ekim 1916'da "azarlama-paylama" cezası verilmiştir²².

Soruşturma geçirmesi ve ceza alması, görevinde başarılı bir polis komiseri olan Ahmet Hamdi Bey'in üzerine gölge düşürmemiştir. Ahmet Hamdi Bey, I. Dünya Savaşı içerisinde Müdafaa-i Milliye Reisi ve İzmir Müftüsü Ahmet Hamdi Efendi'ye Aralık 1916 - Ocak 1917'de kışlık yardımların toplanması sırasında gerekli yardım ve kolaylığı sağladığı için ikinci kez takdirname ile ödüllendirilmiştir. Ayrıca; Ahmet Hamdi Bey İzmir'de yoğun yaşayan gayri Müslimlerin şehirdeki asayişini bozulmuş göstermek amacıyla Osmanlı ve Yunanlı Rumlardan ve iki Ermeni ile altı Türk'ten teşkil ettikleri hırsız çetesini ortaya çıkararak önemli bir hizmet yapmıştır. Padişah makamı tarafından, hırsız çetesinden birçok kişinin ve bir kısım mühimmatın yakalanmasını sağladığı için Kasım 1918'de üçüncü kez takdirname ile ödüllendirilmiştir²³.

19 Mart 1919'da Çorakkır mevkiinde çete halinde hırsızlık yapan suçluların yakalanmalarında gösterdiği başarıdan dolayı bir kez daha ödüllendirilen Ahmet Hamdi Bey²⁴ İzmir'de bir başka hırsız çetesini ortaya çıkararak, bunların on yedisini çaldıkları büyük miktarda mal ile yakaladığı için de iki maaş ile ödüllendirilmiştir²⁵.

Ahmet Hamdi Bey, İzmir'den Denizli Polis Komiserliği görevine tayin edilmiştir²⁶. Ahmet Hamdi Bey Denizli livasında görev yaparken 25 Haziran 1919'da resmi görevinden ayrılarak "*harekat-ı milliyeye*" katılmıştır²⁷.

²² O tarihlerde memurlara uygulanan bir ceza şekli olan 'tevbih'in karşılığı 'azarlama-paylama'dır. A.g.ö.d, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 28.

²³ A.g.ö.d, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 28.

²⁴ A.g.ö.d, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 28.

²⁵ A.g.ö.d, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 28.

²⁶ Tayin tarihini gösterir bir belgeye ulaşılamamıştır. Y.n. Ünal Türkeş, Ahmet Hamdi Bey'in İstanbul'da Polis Komiseri iken İstanbul'un Anadolu'ya gönderdiği Şehzade Abdürrahim Efendi'nin Nasihat Heyeti içerisinde yer aldığı ve Denizli'ye geldiği bilgisini vermiştir. Ünal Türkeş, Kurtuluş Savaşında Muğla, (Cilt I ve II), Muğla İli Toplum Yapısı Araştırmaları (2), İstanbul 1973, s.161. Ancak, bu bilgiyi doğrulayan ve destekleyen başka bir bilgiye rastlanmamıştır. Toker, Hamdi Bey için; "*Bugünlerde Ödemiş'ten gelen Denizli Polis Komiseri Hamdi Bey'de gönüllüler grubuna yazıldı...*" bilgisini vermiştir. Tarhan Toker, *Kuvayı Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli*, Denizli (Basım tarihi verilmemiştir), s.34. Mustafa Albayrak, Komiser Hamdi Bey'in Ödemiş'ten Denizli'ye geldiği bilgisini vermiştir. Mustafa Albayrak, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919 - 2 Ağustos 1920)*, Ankara 1998, s.95. Eyüp Şahin bu hususta; "*Ailesini aramak üzere Ödemiş'e gitmiş olan Polis Komiseri Hamdi Bey Denizli'ye döndü*" cümlesiyle vermiştir. Eyüp Şahin, "*Şehit Komiser Ahmet Hamdi Bey*", <http://www.caginpolicisi.com.tr/121/16-17-18.htm> (Erişim Tarihi: 15.05.2015)

²⁷ A.g.ö.d, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 28.

Milli Mücadele ve Komiser Ahmet Hamdi Bey

Paris Barış Konferansından İzmir'in işgal edileceği yönünde kararlar alındığı bilgileri endişeleri artırırken, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin İzmir'in işgalinden bir gün önce İzmir'in işgal edilmesine karşı çıkılması ve işgal durumunda yardım edilmesine ilişkin gönderdiği telgraf Denizli'de ilk hareketin oluşmasını sağlamıştır. Mutasarrıf Faik (Öztrak) Bey, gelen telgrafi değerlendirmek üzere kentin ileri gelenlerini makamında toplamış ve bu toplantı sonucunda 15 Mayıs'ta bir miting yapılması kararı alınmıştır²⁸. Daha bu miting gerçekleşmeden İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusu tarafından işgal edildiğine dair telgrafın Denizli'ye ulaşmasıyla Mutasarrıf Faik Bey kentin ileri gelenleri ile yeniden Belediye'de toplantı yapmıştır²⁹.

Belediye'de ikinci kez yapılan toplantının ardından Müftü Ahmet Hulusi Efendi önderliğinde³⁰ Denizli'de İzmir'in işgaline karşı Milli Mücadele'nin ilk protesto mitingi gerçekleştirilmiştir. İzmir'in işgalinden sadece dört saat sonra yapılan miting, Denizli'de milli ve dini duyguların yükselmesine, İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine protesto telgrafları çekilmesine, çevre il ve ilçelerde de başka mitingler yapılmasına örnek teşkil etmiştir³¹.

Kurtuluş için gerekli düzenli ordunun bulunmadığı bu dönemde, savunma için kadrosu, personeli, silah ve cephanesi olmayan, büyük ölçüde disiplin ve planlamadan yoksun olan Kuva-yı Milliye'nin kurulması o günün şartlarında adeta tek dayanak noktası olmuştur³². Denizli'de bulunan 57. Tümen'e bağlı 57. Topçu Alay Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey, Yunan kuvvetlerinin Denizli'yi işgal edebileceği düşüncesiyle Müftü Ahmet Hulusi Efendi ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. İşgale karşı bir araya gelenler, kendi aralarında işbirliği yaparak farklı meslek gruplarından çete

²⁸ Albayrak, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri*, s.94.

²⁹ Ahmet Akif Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, İzmir 1949, s.8.

³⁰ Osman Eskicioğlu, "Ahmet Hulusi Efendi'nin Şahsiyeti ve Faaliyeti Hakkında Bazı Tespitler", Milli Mücadele'de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu, 24-25-26 Haziran 1992, Türk Ocakları Denizli Şubesi, Denizli s.23, Osman Akandere, Erol Akcan, "Milli Mücadele Dönemi'nde Demirci Mehmet Efe ile Denizli Mutasarrıfı Faik Bey Arasındaki İlişkiler", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006, Cilt 1, Denizli 2007, s.542.

³¹ Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara 1999, s.51-54, Tahir Kodal, *Atatürk Döneminde Denizli (1923-1938)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996, s.13.

³² Saim Türkman, "Kuva-yı Milliye'nin İşe İkmali ve Heyeti Temsilîyenin Kaynakları", Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Kasım 1998, Cilt:6, Sayı:22, s.201.

yazılmasına ve iane toplanmasına başlamışlardır³³. Komiser Hamdi Bey’de bu faaliyetler içerisinde yer almak için çaba harcamaktadır.

Yunan kuvvetlerinin 22 Mayıs 1919’da Selçuk’a girmeleri, Denizli’de Binbaşı İsmail Hakkı Bey ile Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin Aydın ve Nazilli ile işbirliği içerisinde halktan ve silahlı çetelerden bir kuvvet oluşturulması yönünde harekete geçmelerine neden olmuştur³⁴. Ancak, bu samimi çabalar Aydın’ın 27 Mayıs’ta işgal edilmesini önleyememiştir³⁵. Aydın’ın işgali vatanseverlerin Çine’ye çekilerek savunmaya geçmelerine yol açarken, Yunan ilerleyişi Nazilli’ye doğru devam etmiştir³⁶.

İzmir’in işgali ve Yunan birliklerinin doğuya doğru hareketlerinin yarattığı heyecan, Denizli’de Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi’nin kurulmasına yol açmıştır³⁷. Polis komiserliğinden ayrılma³⁸ Hamdi Bey Redd-i İlhak Heyeti Milliyesi’nin oluşmasıyla gönüllü yazılmış³⁹ ve gönüllü toplanmasında etkili rol oynamıştır⁴⁰.

Denizli’de bu gelişmeler olurken, Yunan birlikleri Nazilli ve Denizli’de Kuva-yı Milliye’nin top ve makineli tüfeklerle donatılmış on iki bin kişilik kuvvet oluşturduğu yanlış istihbaratına sahip olmuşlardır. Bu istihbarata dayanarak Yunan birlikleri Rum ahaliyi korumak iddiasıyla 3 Haziran’da Umurlu, Köşk ve Sultanhisar’ı 4 Haziran da Nazilli’yi işgal etmişlerdir⁴¹.

³³ Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye Hareketi*, Ankara 2002, s.162-163, Kuva-yı Milliye kuvvetleri için “çete” denilmesi incitici olduğu için “mücahidin” denilmesi yönünde Denizli, Tavas, Acıbadem (Acıpayam), Çal ve Honaz Heyet-i Milliyelerine 4 Ağustos 1919’da Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü Bey tarafından yazı gönderilmiştir. Bkz. Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.59.

³⁴ Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.11. Yusuf Ziya Bildirici, “*Milli Mücadele’de Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi’nin Çalışmaları*”, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006, Cilt 1, Denizli 2007, s.524.

³⁵ Sabahattin Selek, *Milli Mücadele I*, Ulusal Kurtuluş Savaşı, İstanbul 2002, s.209, Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Ankara 1988, s.48, Toker, *Kuva-yı Milliye*, s.57.

³⁶ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, İzmir 2005, s.128.

³⁷ Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.12, Toker, *Kuva-yı Milliye*, s.33, Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye*, s.49.

³⁸ A.g.ö.d, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 28, Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali I*, Mondros Mütarekesinden Türkiye Cumhuriyeti’nin Doğuşuna Kadar Ulusal Savaşımızın Belgeseli, İstanbul 2000, s.258.

³⁹ Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.12, Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta*, s.102, Denizli’den Kuva-yı Milliye hareketine Hamdi Bey dışında Komiser Mehmet İzzet Bey, Komiser İbrahim Bey ve Polis Ragıp Efendi adlarındaki polisler de katılmıştır. Toker, *Kuva-yı Milliye*, s.35-36.

⁴⁰ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara 1990, s.89-90.

⁴¹ Süvari Yüzbaşı Ahmet, *Türk İstiklal Harbinin Başında Milli Mücadele*, Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği X.Şubesi, Ankara Matbaası, 1928, s.65, Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye*, s.52,

Yunanlıların gerçekleştirdiği bu işgaller Denizli’de yaşayan Rumların hareketlenmesine yol açarak, gizli faaliyetlerine hız vermelerine neden olmuştur. Komiser Hamdi Bey Rumların bu faaliyetlerini engellemek amacıyla sık sık Rum mahallelerine abluka altına alarak aramalar yaptırmıştır. Yapılan bu aramalarda Rumlardan birçok filinta, çifte, tabanca, fişek, kama ve katliam resimleri ele geçirilmiştir⁴².

Sarayköy, Menderes köprüsüne yakın konumu ile cephenin oluşması için uygun bir üs olarak, çok geçmeden Denizli ve çevre kasabalardan gelen gönüllüler ile oldukça hareketlenmiştir. Denizli Heyet-i Milliyesi tarafından Denizli’de gönüllülerden oluşan ilk birliğin başına Komiser Hamdi Bey getirilmiştir⁴³. Hamdi Bey Müfrezesi’nin gönüllüleri 14 Haziran günü Sarayköy’e hareket için Altıntop mahallesi yol ağzında toplanmaya başlamıştır. Hamdi Bey Müfrezesi Şeriye katibi Ahmet Efendi’nin duasıyla Hristiyanlara görünmeden Sarayköy’e gitmek için Çaybaşı’ndan, Saltak mahallesine, oradan hastane arkasındaki Leylekler Kavağı sokağından Dere Tekkeye doğru yola çıkmıştır⁴⁴. Hamdi Bey Müfrezesi’nde Halil İbrahim oğlu Rüştü, Baytar Cevdet, Kozaloğlu Ali, Baytar Hocazade Ali Tevfik, Manastırlı Ragıp, Şerif Ali oğlu Şükrü, Kaşif Efendi oğlu Nail, Küçük İsmail Efendi oğlu Vecihi, Komiser Abdülkerim oğlu Mehmet İzzet, Mülazım Murat, Abdullah oğlu Mühendis Fevzi, Kızılağa oğlu Şükrü, Mülazım Raşit, Kasap Ali oğlu Ahmet, Mehmet Efendi oğlu Rıza, Müftü zade Fevzi ve Halil Hilmi gibi mücahitler yer almıştır⁴⁵.

Sarayköy’de ileri gelenler tarafından karşılanan Hamdi Bey karşılayanlara; “Müfrezesinin öncü olduğunu Denizli’de daha yedi sekiz bin kişinin harekete hazır olduğunu ve buna göre ekmek ve yemek hazırlanmasını” söylemiştir⁴⁶. İsmail Hakkı Bey, cepheye gelen Komiser Hamdi Bey’in müfrezesini yeni baştan düzenletmiş ve hazırlattığı çadırlara yerleştirilmelerini sağlamıştır⁴⁷.

İlhan Tekeli - Selim İlkin, *Ege’deki Sivil Direniş’ten Kurtuluş Savaşı’na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara 1989, s.106. Metin Ayışığı, “Unutulan Soykırım: Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi”, *Türkler*, C.15, Ankara 2002, s.779. İsmail Aka-Vehbi Günay- Cahit Telci, *Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele Süvari Yüzbaşı Ahmed*, İzmir 1993, s.66.

⁴² Cevdet Şemsioğlu, 20.YY Başlarında Denizli, Denizli 2004, s.9-10.

⁴³ Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta*, s.102, Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.12, Cevat Sökmensüer Komiser Hamdi Bey’in gönüllülerinin sayısını 40 olarak vermiştir. Cevat Sökmensüer, *Milli Mücadele Aydın – Nazilli Cephesi Kahraman Subaylarımız ve Zeybekler Hatıralarım*, Karınca Matbaacılık, İzmir (Basım tarihi verilmemiş), Toker, gönüllülerin başına Komiser Hamdi Bey’i Müftü Efendi’nin atadığı bilgisini vermiştir. Toker, *Kuvayı Milliye*, s.34.

⁴⁴ Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.16.

⁴⁵ Emin Aslan Tokat, *Milli Mücadelede Sarayköy Hatıralarım*, İstanbul 1995, s.29.

⁴⁶ Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.16.

⁴⁷ Kaptan, *Türk Kurtuluş Savaşında Denizlililer Önderler*, Cilt 2, Denizli-2000, s.200.

57. Tümen Kumandanı Albay (Miralay) M. Şefik (Aker) Bey, Yörük Ali Müfrezesi ile Sarayköy Müfrezesi arasında Yunan kuvvetlerini taciz maksadıyla işbirliği yapılmasını kararlaştırmış ise de Yunanlılar Nazilli'den ayrılıncaya kadar Sarayköy Müfrezesi'nin Nazilli'ye gönderilmesi mümkün olmamıştır⁴⁸. Milli Menderes Müfrezesi Kumandanı İsmail Hakkı Bey, Komiser Hamdi Bey'i 18 Haziran 1919'da Denizli Müfrezesi ve Denizli Yedek Subay Grubu ile Nazilli'deki Yunan birliklerinin durumunu öğrenmek ve karakollara baskın yapmak üzere Nazilli tarafına göndermiştir⁴⁹.

Durumun giderek karıştığını gören Nazilli'deki bir taburluk Yunan işgal gücü, yerli Rumlar dahil hiç kimseye haber vermeden, 19-20 Haziran gecesi ani bir şekilde Nazilli'yi boşaltarak Aydın'a doğru geri çekilme kararı almıştır⁵⁰. Hamdi Bey Müfrezesi Kuyucak istasyonuna ulaştığında Yunanlıların Nazilli'den çekildikleri haberini almış ve bu haberi 20 Haziran günü Binbaşı İsmail Hakkı Bey'e telgrafla bildirmiştir. İsmail Hakkı Bey kumandasındaki gönüllü müfrezesi de Nazilli'ye doğru yola çıkmıştır⁵¹.

Yunanlıların Nazilli'den çekilmesiyle 20 Haziran'da Nazilli'ye gelen Yörük Ali Efe, başlayan yağmaya destek verince Nazilli'de asayiş kalmamıştır⁵². Komiser Hamdi Bey'in asayişi sağlamak amacıyla 21 Haziran'da Nazilli'ye girmesi ve onun ardından Binbaşı İsmail Hakkı Bey kumandasındaki stivari müfrezesinin de Nazilli'ye gelmesiyle kısa süreli de olsa bozulan asayiş yeniden sağlanmıştır⁵³.

Bu durumu Albay M. Şefik Bey, Harbiye Nezaretine gönderdiği 23 Haziran 1919 tarihli yazıda; "*Sarayköy Müfrezesi Yunanlıların tahliyesi akabinde Nazilli'ye gelerek asayişi temin ve yağma edilmiş eşyayı*

⁴⁸ Veysi Akın, *Milli Mücadele'de Sarayköy*, Denizli 2001, s.34-35.

⁴⁹ Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.17, Tokar, *Kuvayı Milliye*, s.45.

⁵⁰ Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi*, s.195.

⁵¹ Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.17.

⁵² Tekeli - İlkin, *Ege'deki Sivil Direniş'ten*, s.148, Asaf Gökbel, *Milli Mücadelede Aydın*, Aydın 1964, s.171.

⁵³ Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Ankara 1999, s.172, Asaf Gökbel, Komiser Hamdi Bey Müfrezesinin Yörük Ali Efe çetesinin Nazilli'den ayrılmasından birkaç saat sonra Nazilli'ye geldiği bilgisini vermiştir. Gökbel, *Milli Mücadelede Aydın*, s.172, Günver Güneş, "*Yunan İşgali'nin Nazilli ve Çevresinde Yaratdığı Tahribat*", Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri, (Panel: 16 Aralık 2005), Aydın Tarih Grubu Yayını:3, Editör: Mehmet Başaran, Aydın 2006 s.142. M. Şefik Aker, *İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cidali*, 105 Sayılı Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı, (1 Haziran 1937), Cilt II, s.60-65, Köstüklü, Sarayköy Müfrezesi içinde yer alan Komiser Hamdi Bey Müfrezesinin asayişi temin maksadıyla 23 Haziran'da Nazilli'ye geldiği ve bir gün sonra çekilen Yunan kuvvetlerini takip amacıyla Aydın istikametine gönderildiği bilgisini vermiştir. Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta*, s.103.

*to play(n)arak ashabına iade ettiği, Nazilli'de başka güne vukuat olmamıştır"*⁵⁴ şeklinde bildirmiştir.

Yunan birlikleri Nazilli'den çekilirken Türklere ait evleri ve malları yağmalamışlar, halkı aç ve perişan bir şekilde bırakmışlardır⁵⁵. Yunan birliklerinin çekilirken fırınları yıkmaları, halkın ve orada bulunan gönüllülerin açlığına yol açtığından Komiser Hamdi Bey Denizli Mutasarrıfı Faik Bey ile Müftü Ahmet Hulusi Efendi'ye telgraf çekerek aç olan Nazilli halkı için acilen ekmek ve un yetiştirilmesini istemiştir. Mutasarrıf Faik Bey, İştibli Mehmet Efendi ile Muhasebeci Süleyman Bey'i görevlendirerek, un fabrikatörlerinden Pandozoplu, Külahçı Ahmet Ağa, Karabacak oğlu Kadir, Küçük Yorgi ve Hacı Davut'un istasyondaki unlarından 180 çuval un ve Denizli fırıncı ve aşçı dükkânlarından 2500 kilo kadar ekmek toplatarak, 21 Haziran 1919'da tren ile Nazilli'ye gönderilmesini sağlamıştır. Mutasarrıf Faik Bey, Muhasebeci Süleyman Bey, Keresteci Ali Bey, Özel İdare Müdürü Hüseyin Bey, İştibli Mehmet Bey un ve ekmekler ile yola çıkmış, heyet, un ve ekmeklerin Nazilli halkına bizzat dağıtımını yaptıktan sonra ertesi gün Denizli'ye geri dönmüştür⁵⁶.

23 Haziran'da Denizli'de birçok kişi gönüllü yazılmış, bu gönüllü müfrezesi ile Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Polis Ali Ragıp, Tevfik Efendi ve Ekmekçi Şerif Ali 24 Haziran'da Denizli'den bir gönüllü müfrezesiyle Nazilli'ye gitmek üzere yola çıkmıştır. Sarayköy'e gelen Müftü Efendi, Nazilli'ye gidecek subay ve topların bulunduğu trenle birlikte hareket etmiştir. Komiser Hamdi Bey Müfrezesi, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin Nazilli'ye gelmek üzere yola çıktığını öğrenince Müftü Efendi'yi istasyonda beklemiştir. Müftü Efendi Nazilli'ye geldikten sonra Komiser Hamdi Bey müfrezesine nasihatler vererek, dualar ederek Aydın'a doğru uğurlamıştır. Müfreme, Nazilli'de ikiye ayrılmış, bir kısmı Topçu Teğmeni Mustafa ve Komiser Hamdi Bey, diğeri Veteriner Ahmet Cevdet Bey'in yönetimine bırakılmışlardır⁵⁷. Topçu yedek subay Mustafa ve Komiser Hamdi Bey müfrezeleri yaya olarak Aydın'a doğru hareket etmişlerdir⁵⁸.

⁵⁴ ATESE Arş. Kl:1/9 D:87 Fh:48 (16-87)

⁵⁵ Akın, *Milli Mücadelede*, s.26-27.

⁵⁶ Heyete, Sarayköy'de Sarayköy Kaymakamı Hamdi Bey ile Belev(i)li Yusuf Bey'de katılmışlardır. Toker, *Kuvayı Milliye*, s.46. Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.17. Ayrıca, Nazilli'ye giden heyete Doktor Kazım Bey'de yanına aldığı ilaçlar ile katılmıştır. Toker, *Kuvayı Milliye*, s.46.

⁵⁷ Toker, *Kuvayı Milliye*, s.46, Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.18. Köstüklü ve İsmail Aka - Vehbi Günay - Cahit Telci, Nazilli'de asayiş sağlandıktan bir gün sonra Komiser Hamdi Bey müfrezesinin Aydın istikametinde çekilen Yunan birliklerini takibe gönderildiğini

Yörük Ali Efe, Komiser Hamdi Bey, Polis Ragıp Bey, Denizlili Yedek Subaylar Grubu, Menderes Güneşi unvanıyla bilinen Tavashioğlu Ömer Bey, Duacılı Molla Bekir müfrezeleri, Çine'den gelen 57. Tümen'in piyade birlikleri ve Menteşe'den (Muğla) gelen çeteler ile⁵⁹ 27 Haziran'da Umurlu'da toplanmışlardır⁶⁰. Çetelerin Yunan birliklerini takip ederek Umurlu'ya geldiklerinde sayıları yaklaşık 2500 kişiye ulaşmıştır. Bu asker ve Kuva-yı Milliye güçleri Aydın'ı işgalden kurtarmak için uygun zamanın geldiğini düşünmüşlerdir⁶¹.

Aydın'ı Yunanlılardan almak için Denizli mücahitleri Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in, diğer kuvvetler 175. Alay Kumandanı Vekili Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in kumandasında 28 Haziran'da taarruza geçmişlerdir. Bu kuvvetlerin Aydın'ı Yunan işgalinden kurtarmaları ancak 30 Haziran'da mümkün olabilmıştır⁶².

Aydın'ın kurtarılmasında ilk hücumu geçen Bakırköylü Teğmen Kadri Bey komutasındaki Muğla Milis Müfrezesi ile Komiser Hamdi Bey komutasındaki Denizli Müfrezesi olmuştur⁶³. Komiser Hamdi Bey, 28 Haziran 1919'da Alay Kumandanı Hacı Şükrü Bey'e gönderdiği telgrafında bu taarruzu özetle: "*Bendeniz, bugün Çerkez köyüne ulaştım. Kadri Bey'i buldum. Ali Efe'nin sağ tarafının sarılmak üzere olduğunu anladım. Çetem, düşmanın arkasında idi. Hücum borusuyla Allah Allah sedasıyla muntazam yayılım ateşine başladım. Düşman, Sakızlık Bahçesi'ne ve Emirköy sırtlarında Ali Efe henüz köyün içerisine girmemişken arkadan vukubulan işbu kuvvet üzerine düşman derhal çekilerek, Peyan fabrikasına ricat etti. On-onbeş kişilik müfrezem Aydın'a girdi... Bu çetem efradından bir şehidim var. İsmi Yumak Ali Çavuş'tur. Yunanlıların geriye çekilmeleri esnasında yedi kişilik bir müfrezesini imha ettik. Ali Efe ile irtibata geçemedik... Bendeniz, kuvvetlerimle birlikte bu geceyi Tepecik'te geçireceğim. Telli civarında bulunan Ali Efe çetesine bir haber gönderiniz ve bize de malûmat veriniz. Hem birlikte hareket edelim, hem de Aydın'a ne vakit girecek isek emirlerinizi bekliyoruz"*.

belirtmişlerdir. Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta*, s.103. Aka-Vehbi-Telci, *Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele*, s.76.

⁵⁸ Tarhan Toker, Kuva-yı Milliye güçlerinin tamamının trenle hareket ettiği bilgisini vermiştir. Toker, *Kuvayı Milliye*, s.46. Ancak, tren ile hareket eden Baytar Ahmet Cevdet Bey müfrezesi olmuştur. Bkz. Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.18.

⁵⁹ Toker, *Kuvayı Milliye*, s.47, Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.20.

⁶⁰ Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.20, Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Din Adamları I*, (Ahmet Hulusi, Mehmet Rifat, Hacı Tevfik ve Abdurrahman Kamil Efendiler), Ankara, 1997, s.87.

⁶¹ Akin, *Milli Mücadelede*, s.36. Kuva-yı Milliye güçleri 27 Haziran günü Umurlu'ya gelmişlerdir. Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta*, s.103.

⁶² Toker, *Kuvayı Milliye*, s.47.

⁶³ Gökbel, *Milli Mücadelede Aydın*, s.231.

Komiser Hamdi Bey, Hacı Şükrü Bey'e yine aynı gün gönderdiği bir başka telgrafta; Yörük Ali Efe çetesiyle birlikte iki koldan Aydın'a girdiklerini, düşmanla şiddetli çarpışmalara giriştiklerini ve bu arada çetesinden şehit ve yaralı sayısının sekize ulaştığını ve 'emr-i kumandanın tevhid' edilmesini isteyerek; *"Bu vasıtasızlıkla hiçbir iş görülmeyecek. Düşman gündüz gaib ettiği mevkileri geceleri tekrar ele geçirmektedir. Çünkü düşman bir program dahilinde ilerlemektedir. Bizde intizamdan eser yoktur. Allah aşkına geliniz. Bu işi başa çıkaralım. Yeniden tanzim ile çalışalım"*⁶⁴ demiştir.

29 Haziran'da Yörük Ali Efe'nin aceleciliğinden bir kısım kayıplar verilmiştir. İkinci gün İsmail Hakkı Bey'in emrindeki topçu ateşi ile 57. Tümenin fiilen savaşa girdiğini düşünen Yunan kuvvetleri Aydın'ı terk etmek durumunda kalmışlardır. Bu muharebelerde Sarayköy'den gelen kuvvetler büyük yararlılıklar göstermiştir⁶⁵. Komiser Hamdi Bey, 30-31 Haziran gecesi Müftü Ahmet Hulusi Efendi'ye telgraf ile Aydın'ın kurtarıldığı haberini vermiştir⁶⁶.

Komiser Hamdi Bey ve Molla İbrahim kuvvetleri, Yunanlıların geri çekilmesi esnasında, Yörük Ali Efenin sağ tarafını kuşatmak isteyen Yunanlıların soluna ve arkalarına taarruz ederek planlarının başarılı olmasını engellemişlerdir⁶⁷. Komiser Hamdi Bey'in müfrezesi Nizamiye kuvvetlerinin bulunduğu yönde taarruz hattına sevk edilerek, Aydın'ın güneyinden Yunan birliklerinin takibi gerçekleştirilmiştir⁶⁸.

Aydın'ın kurtarılması sonrası Celal (Bayar) Bey ile Komiser Hamdi Bey karşılaşmışlardır. Celal Bey karşılaşmaları hakkında şu bilgileri vermiştir; *"...Reşid Bey'le yalnız kalmıştık. Bana Denizli Komiseri Hamdi Bey'den bahsetti. Hamdi Bey'i İzmir'den tanırdım. Halk kendisini İttihatçı bilirdi. Hatta bazılarına göre 'Koyu İttihatçı' idi. Müfrezesiyle Aydın savaşına katıldığını biliyordum. Fakat henüz buluşamamıştık. Polis komiserinin beni görmek isteyeceğini, kendisine haber göndereceğini söyledi. Reşid Bey'in Topyatağı yakınlarındaki evine gelmiştik. Henüz soyunmaya, temizlenmeye vakit bulamamıştım, kapı çalındı. Polis komiserinin geldiği anlaşıldı, kendisini karşıladım. Bana, beni sordu:*

⁶⁴ Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de I*, s.87-88.

⁶⁵ Akın, *Milli Mücadelede*, s.36. Tokat, *Milli Mücadelede Sarayköy...*, s.34.

⁶⁶ Toker, *Kuvayı Milliye*, s.47.

⁶⁷ Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi*, s.95-96, Cevat Sökmensüer Yörük Ali Efe'nin kuşatıldığı bir anda Umurlu'dan durumu haber alan Komiser Hamdi Bey ve adını hatırlayamadığı Koçarlı tarafından bir jandarma çavuşunun çetesi ile Yörük Ali Efe'yi mutlak bir ölümden kurtardığı bilgisini vermiştir. Sökmensüer, *Milli Mücadelede Aydın- Nazilli...*, s.42.

⁶⁸ Süvari Yüzbaşı Ahmet, *Türk İstiklal Harbinin Başında Milli Mücadele*, s.75.

Celal Bey nerede?

Cevap vermeye vakit bulamadan arkamdan bir ses yükseldi:

Karşında!.., Karşında!..

Bu kuvvetli adam, karşısında olduğumu anlayınca hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladı:

Ne hale gelmişsin?

diyordu. Kahramanımızı içeri aldık. Ben böyle sözlere alışmıştım. Fakat o konuşmıyordu, ağlaması devam ediyordu. İtiraf edeyim ve söyleyeyim ki o anda Hamdi Bey samimi idi”⁶⁹

Yunan kuvvetlerinin Aydın’ı terk etmesi ile Milli kuvvetler Yunan kuvvetlerini takip yoluna gitmemişlerdir. Denizli’den gelen gönüllüler de gerçekleştirilen uzun takipten yoruldukları için Aydın’ın işgalden kurtarılması sevinci ile geri dönmüşlerdir.

Aydın’da bulunan Rumlar tren ile Nazilli’ye getirilmeye çalışılırken, Nazilli’den Müderris Hacı Süleyman Efendi’nin Nazilli’de asayişin bozulduğuna dair haberinin alınmasıyla, Komiser Hamdi Bey yanına Karpuzcu Ahmet ve Muharrem Beyleri alarak acilen Nazilli’ye gelmiştir. 30-31 Haziran 1919’da Aydın ile yapılmaya çalışılan telgraf haberleşmesi sık sık kesintiye uğramış ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi konunun yakından takip edilmesini istemiştir. Hamdi Bey, telgraf hatlarındaki kesintiden sorumlu tuttuğu Telgraf Müdürü Rüştü Bey’i görevden almıştır. Hamdi Bey, Karpuzcu Ahmet ile Muharrem Beyler ve telgraf işini takip için gönderilen heyet üyeleri, Aydın’dan getirilen yerli Rumlar ile hep birlikte Denizli’ye dönmüşlerdir. 3 Temmuz günü Komiser Hamdi Bey, İштиpli Ahmet, Mehmet ve Muharrem Efendiler Aydın ve Nazilli’de yaşananları Müftü Ahmet Hulusi Efendi’ye anlatmışlardır⁷⁰.

Aydın’ın 30 Haziran’da Yunan işgalinden kurtarılmasının ardından halk ve Kuva-yı Milliye’nin sevinci çok uzun sürmemiş⁷¹, Sarayköy müfrezesi ve

⁶⁹ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Milli Mücadeleye Gidiş, Sabah Kitapları, C.6, İstanbul 1997, s.168-169, Bayar, Komiser Hamdi Bey’in “*Koyu İttihatçı*” olduğunu belirtmiştir. “*Koyu İttihatçı*” tespiti Komiser Hamdi Bey ile Denizli’den Mutasarrıf Faik Bey’in isteği ile Celal Bey’in cepheden ayrılması konusunda haber getirdiği ikinci karşılaşmayı anlatırken de yer vermiştir. Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Milli Mücadeleye Gidiş, Sabah Kitapları, C.7, İstanbul 1997, s.138.

⁷⁰ Aydın’dan getirilen Rumlar Denizli’de var olan Rum sayısının oldukça artmasına neden olmuştur. Toker, *Kuvayı Milliye*, s.47-48. Ahmet Akif Tütenk, Telgraf Müdürü Rüştü Bey’in dairesinden alınarak Nazillili Şevket Bey’in mağazasına götürülerek muharebeye kestirmemesi için uyarıldığını belirtmiştir. Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.21.

⁷¹ Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele’de I*, s.88.

diğer milli kuvvetlerin geri dönmesi ile Yunanlılar Aydın'ı yeniden işgal etmek için harekete geçmişlerdir. Aydın'ı geri almak üzere⁷² 3 Temmuz'da saldırıya geçen Yunan birlikleri aldıkları takviye kuvvetlerin desteği ile saat 21.00'de Aydın'ı ikinci kez işgal etmişlerdir⁷³. Yunanlıların tekrar Aydın'a girmesiyle on binlerce Türk, şehri terk ederek Yunan ordusu önünden Nazilli ve Çine'ye doğru göçe başlamışlardır⁷⁴.

Yunan ilerleyişi 5 Temmuz'da Umurlu'da durdurulmuş⁷⁵, Denizli mücahitleri cepheyi desteklemeye devam etmişler ve Aydın'ı geri almak için Binbaşı Hacı Şükrü Bey komutasında 13 Temmuz 1919 günü Yunan kuvvetleri üzerine taarruz etmişlerdir. Yapılan bu taarruz sonuçsuz kalmıştır. Bu taarruzda Komiser Hamdi Bey Denizli'de bulunduğu için Denizli Milli Müfrezesini Karpuzcu Ahmet Efendi komuta etmiştir⁷⁶.

Albay M. Şefik Bey'in Heyet-i Milliyeler adına görüşme yapmak yetkisine sahip iki aza gönderilmesi isteği ile 22 Ağustos 1919'da Denizli'den Köşk'e Mutasarrıf Faik Bey ve Kalem Reisi Albay Tevfik Bey gitmişlerdir⁷⁷. Bu gelişme arkasından Denizli'den Komiser Hamdi Bey'in Nazilli'ye gelerek Celal Bey ile görüşmesi gerçekleşmiştir. Bu görüşmeyi Celal Bey; "*Komiser Ödemişli Hamdi Bey, Faik Öztrak'ın deyimiyle 'koyu İttihatçı' sayılıyordu. Geldi, başı önde, donuk bir hali vardı. İçinden gelmediği bir şeyi başkalarının zoruyla yapan bir adamın huzursuzluğu içinde idi. 'Koyu İttihatçı' polis komiseri tamamen değişmişti. Şimdi o 'emir kulu' bir polisti. Sanki beni Aydın'da gören Hamdi Bey, o Hamdi Bey*

⁷² Akın, *Milli Mücadelede*, s.37.

⁷³ Tekeli - İlkin, *Ege'deki Sivil Direniş'ten*, s.160.

⁷⁴ Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi*, s.97.

⁷⁵ Toker, *Kuvayı Milliye*, s.48, Ethem Peker, *Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki Kuva-yı Milliye Faaliyetleri*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 1998, s.64.

⁷⁶ Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.28, Tarhan Toker, bu taarruzda Denizli Milli Müfrezesini Komiser Hamdi Bey yönetirken, yanında Karpuzcu Ahmet Efendi'nin de bulunduğu bilgisini vermiştir. Toker, *Kuvayı Milliye*, s.56.

⁷⁷ Şefik Aker, "*Kaffesi geldiler. 22-Ağustos- 35'te bir meclisi meşveret aktettik. Denizli mutasarrıfı bey bu meclise iştirakten ve mütalaadan imtina etti?! Kalem reisi bey dahi imtina etti*" demıştır. Aker, *İstiklal Harbinde 57.Tümen*, Cilt II, s.207, Bayar, Demirci Mehmet Efe'nin mutasarrıf ve kalem reisi ile görüşmediğini belirtmiştir. Bayar, *Ben de Yazdım*, C.7. s.135. Akandere-Akcan, Aydın'a taarruz fikrinin görüşüleceği toplantı için Nazilli'ye gelmelerine rağmen toplantıya katılmadıklarını belirterek; "*Faik Bey'in Nazilli'ye kadar gelmesine rağmen bu toplantıya katılmamasında Demirci Mehmet Efe ile olan soğukluğun etkisi var ise de gerçek neden İstanbul Hükümeti'nin izlemiş olduğu politikaya ters düşecek bir olayın içinde yer almamaktır*" şeklinde değerlendirmişlerdir. Akandere - Akcan, "*Milli Mücadele Dönemi'nde Demirci Mehmet Efe...*", s.542, Ahmet Akif Tütenk yanlarında öğretmen Hayrettin Bey ve Özel Muhasebe Müdürü Hüseyin Avni Bey'inde bulunduğu bilgisini vermiştir. Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.34.

değildi. Bana, “Burada bulunmanızda hayatınız için tehlike vardır” dedi. Sordum, “Sizin fikriniz midir? Yoksa...” Sözümlü bitirmemi beklemedi, cevap verdi, “Beni Mutasarrıf Bey gönderdi” Bu kadarı her şeyi anlamama kafi gelmişti” dedikten sonra, “Yapacağım bir şey yoktur. Tuttuğum yolda yürüyeceğim” sözleri ile ifade etmiştir. Hamdi Bey bu görüşmeden sonra kimseye görünmek istemeyen bir tavırla Nazilli’den ayrılmıştır⁷⁸.

Yeni gönüllüler ile desteklenen Köşk cephesinde Yunan kuvvetleri Haziran 1920’ye kadar durdurulmuştur⁷⁹. Umurlu’daki Yunan kuvvetleri tarafından zaman zaman saldırılar olmuş ise de Kuva-yı Milliye güçleri bu saldırıları cevapsız bırakmamışlardır⁸⁰. 22 Haziran’da Yunan topçu ateşinden başka bir gelişme olmamış, genel taarruzunun bir parçası olan 23 Haziran’da Yunanlıların taarruzu başlamıştır⁸¹. Umurlu-Köşk cephesinden başlattıkları güçlü taarruz Denizli’nin iyiden iyiye hareketlenmesine yol açmıştır. Denizli’de “Hicret Etmeyecek Ahalinin Hukukunu Muhafaza Heyeti” adı altında bir heyet oluşturularak Belediye dairesinde toplantı yapmıştır. Toplantıda Rum erkeklerinin içerilere göç ettirilmesi nedeniyle Yunan işgali esnasında yapılacak işkencelerden Denizli’yi; ne Büyük Millet Meclisi’nin, ne İstanbul Hükümeti’nin ve ne de komşu vilayetlerin kurtaramayacağı öngörülmüştür. Bu öngörü çerçevesinde; “Denizli’yi Yunan hunharlığına terk etmekten ise şehrin akıbeti üzerine Antalya’da bulunan İtalyan Kumandanının nazarını çekmeyi Müderris Esat Efendi, Belediye Reisi Hacı Teyfik ve eşraftan Saraçoğlu Salih ve Gıyasi Efendiler” ileri sürmüşlerdir. Toplantıda bulunan Polis Komiseri Hamdi Bey bu görüşe karşı çıkarak İtalyan Kumandanlığı ile teşebbüse geçilmesinin önünü kesmiştir⁸².

Denizli’de Milli Mücadele’den yana olanlar ile olmayanların ayrıştığı bir süreç yaşanmaya başlamıştır. Heyet-i Temsiliye Reisi Müftü Ahmet Hulusi Efendi gerekli tedbirleri almaya, yaptığı mitingler ile⁸³ milli heyecanı canlı tutarak göç etmek yerine gönüllü kaydı yapmaya ve gönüllüleri cepheye göndermeye çalışırken, Denizli’deki Türk ve Rum

⁷⁸ Bayar, *Ben de Yazdım*, C.7. s.138.

⁷⁹ Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede I*, s.89 ve s.108.

⁸⁰ 14 Ekim 1919 tarihli 57. Fırka Kumandanı Mehmet Şefik Bey’in Harbiye Nezaretine gönderdiği yazı. ATESE Arş. Kl:1/1 D:75 Fh:76 (37-160)

⁸¹ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Yıl:4, Aralık 1955, Sayı:14. E.U. Basımevi, Ankara 1955, *Vesika No:377*, Batı Cephesinde 22 Haziran 1336(1920) da başlayan Yunan taarruzu üzerine Erkan-ı Harbiye Riyaseti tarafından yayınlanan harp raporu.

⁸² Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.43, Sındırgılı Süreyya (S. Örgü Evren), Denizli Vak’ası ve Demirci Mehmet Efe, İstanbul 1955, s. 34, Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Milli Mücadeleye Gidiş, Sabah Kitapları, C.8, İstanbul 1997, s.4. Toker, Belediye Başkanı Hacı Teyfik Bey ve Müderris Esat Efendi’den bu fikri ortaya attığı bilgisini vermiştir. Toker, *Kuvayı Milliye*, s.75.

⁸³ 1 Temmuz 1920’de Delikliçınar’da bir miting daha gerçekleştirmişti.

göçmenlerden dolayı artan geçim zorluğu, emniyet ve asayişin sağlanamayacağı endişelerini taşıyanlar takındıkları olumsuz tutum ile şehrin gerilmesine yol açmıştır.

1920 Mayıs'ından itibaren Demirci Mehmet Efe'nin Denizli üzerinde baskısı artmıştır. 1 Mayıs 1920'de Efe'nin Denizli Çamlık mevkiinde adamlarından Tavaslı Kara Ali'nin soyulması ve mutasarrıflık tarafından soygunu yapan Zeytinli oğlu Kazım'ın yakalanarak ceza evine konulmasına rağmen, cezaevinden hastaneye götürülürken kaçması Demirci Efe ile Mutasarrıf Faik Bey'i karşı karşıya getirmiştir. Efe, üç gün içinde Zeytinli oğlu Kazım'ın yakalanarak ceza evine konulmasını, bu gerçekleşmediği takdirde mutasarrıfın hükümet binasına girmemesi, aksi halde öldürüleceği tehdidinde bulunmuştur. Mutasarrıf Faik Bey, durumu Ankara'ya bildirmiş ve Ankara'nın cevabını evinden çıkmadan beklemiştir. Cevap gelince görevini Tahrirat Müdürüne bırakarak 19 Mayıs 1920'de Denizli'yi terk etmiştir. Demirci Mehmet Efe ise Tahrirat Müdürünün vekaletini tanımamıştır⁸⁴. Denizli yönetim açısından böylece başsız kalmış, Menteşe Mutasarrıfı Giritli Ethem Fehmi (Aslan)'ın 1920'de Büyük Millet Meclisine Menteşe milletvekili olarak seçilmesi ile ondan boşalan Menteşe Mutasarrıflığına atandığı için Denizli'den geçmekte olan Müştak Lütfi Bey bu nazik durum göz önüne alınarak kısa bir süre için Denizli Mutasarrıf vekilliği görevine getirilmiştir⁸⁵.

Komiser Hamdi Bey, Denizli Mutasarrıflığından Faik Bey'in ayrılması nedeniyle Mutasarrıf Selanikli Müştak Lütfi Bey⁸⁶ ile çalışmaya başlamıştır. Bu süreç, Müştak Lütfi Bey'in Denizli'de geçirdiği süre içerisinde Komiser Hamdi Bey'i tanımasında etkili olmuştur⁸⁷.

⁸⁴ Toker, *Kuvayı Milliye*, s.65-66, Bayar, Faik Bey'in yerine Kahraman Seyfi Efendi adında kadıyı vekil tayin ettiği bilgisini veriyorsa da bu bilgi doğru olmasa gerektir. Çünkü Müştak Lütfi Bey o arada Mutasarrıf Vekilliği yapmış ve Kahraman Seyfi Efendi adındaki kadıyı mutasarrıf vekilliğini bırakarak Denizli'den ayrılmıştır. Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt:8, s.4.

⁸⁵ Emin Aslan Tokat; Faik Bey'in ayrılması ile Denizli'de ciddi bir yönetim boşluğu oluştuğunu, Heyet-i Merkeziye tarafından Muğla Mutasarrıflığına tayin edilmesi ve Denizli'den geçmekte olan Müştak Lütfi Bey'den bu nazik durumda Denizli Mutasarrıflığına vekalet etmesinin istendiğini, durumun Ankara'ya bildirilerek Müştak Lütfi Bey'in geçici bir süre Denizli Mutasarrıf Vekili olması için izin alındığını belirtmiştir. Tokat, *Milli Mücadelede Sarayköy...*, s.65-66. Toker, Demirci Mehmet Efe'nin Müştak Lütfi Bey'i, Tahrirat Müdürü'nün vekaletini kabul etmeyerek; "... o tarihte Denizli'den geçmekte olan Menteşe (Muğla) Mutasarrıfı Müştak Lütfi Beyi Denizli'de alıkoyarak Mutasarrıf Vekili tayin etti" demiştir. Toker, *Kuvayı Milliye*, s.66.

⁸⁶ Müştak Lütfi (Gürsan) 1296 (M.1880) doğumlu olup, İzmir Maarif Müdürlüğü, Muğla Mutasarrıflığı, Manisa, Kastamonu ve Adana Valiliği görevlerinde bulunmuştur. Ali Rıza Hakses, *Muğla Menteşe Bîyüklüğü*, Muğla Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, 1999 s.180.

⁸⁷ Ünal Türkeş; "...geçirdiği kısa süre içinde Denizli Kuvayı Milliyesinin kurucularından ve ateşli Mustafa Kemalcilerinden Ödemişli Komiser Hamdi Bey'i tanıır" şeklinde ifade etmiştir. Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, s.385.

Haziran 1920'ye kadar cephede çok büyük bir değişiklik olmamasına rağmen Yunanlıların 22 Haziran 1920 de genel taarruza geçmeleri ile Köşk cephesi düşmüştür⁸⁸. 24 Haziran'da Yunan taarruzuyla Kuva-yı Milliye Köşk'ten geri çekilmeye başlamıştır⁸⁹. 4 Temmuz 1920 günü 57. Tümen Karargahı Denizli yakınlarında Goncalı İstasyonuna taşınmıştır. Yunan kuvvetleri 3 Temmuz'da Nazilli'yi işgal ettikten sonra, Nazilli ve Alaşehir yönünden hareketlenerek 5 Temmuz'da Buldan'ı ve Sarayköy'ün bazı köylerini işgal etmişlerdir⁹⁰.

Yunan ilerleyişi karşısında şartlar ağırlaşmış, Yunanlıların Menderes nehrini geçerek Denizli'yi işgal edecekleri yönünde oluşan endişe ve korku⁹¹ giderek artmıştır. Müftü Ahmet Hulusi Efendi bu gelişmeleri dikkate alarak Denizli'den Rum erkeklerinin Eğirdir ve Dinar'a göç ettirilmeleri ile yaşanabilecek sorunlara karşı bir tedbir almak istemiştir⁹². Bu amaçla Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Goncalı'da bulunan Demirci Mehmet Efe'ye şehirde göçler ile çoğunluğu teşkil eden Rumların yaratacağı tehlikeleri dikkate alarak, "...Hiç olmazsa erkeklerinin Denizli'den kaldırılarak içeriye gönderilmelerini İslam ahali namına rica" etmiştir⁹³.

Müftü Efendi'nin bu girişimi Denizli'nin işgal altına girmesi halinde Yunanlıların şiddetiyle karşı karşıya kalacaklarına inanan kesimlerin kendisine karşı harekete geçmesine yol açmıştır. Müftü Ahmet Hulusi Efendi ve Milli Mücadele'yi destekleyenler ciddi bir tepki ile karşılaşmışlardır⁹⁴. Müftü Efendi Heyet-i Milliye Reisi olarak muhaliflerin husumetini kazandığı için Rum erkeklerinin göç ettirilmesini istediği zaman, Demirci Mehmet Efe'den Tavas'a gitmek üzere izin istemiştir⁹⁵. Önce

⁸⁸ Tarhan Toker, *Kuvayı Milliye*, s.67, Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti*, s.174, Gökbel, *Milli Mücadelede Aydın*, s.396, Toker, Kocatürk ve Gökbel, 22 Haziran Genel Taarruzunu tarih olarak verirken Tütenk, Köşk cephesinin Yunanlıların 24 Haziran 1920 günü yapılan saldırılarıyla düştüğünü belirtmektedir. Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.40. Köstüklü ve Akın, genel taarruz için 23 Haziran tarihini vermektedir. Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta*, s. 106. Akın, *Milli Mücadelede*, s.43.

⁸⁹ Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.40.

⁹⁰ Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta*, s.106. Akın, *Milli Mücadelede*, s.44.

⁹¹ M. Şefik Aker, *İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cidali*, 106 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı, 1 Eylül 1937, Yıl:11, Sayı:47, Cilt III, İstanbul 1937, s.192.

⁹² Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, C.8, s.6. Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.42. Toker, *Kuvayı Milliye*, s.75. Turan Akkoyun, *İstiklal Savaşı 'nda Aydın Kuva-yı Milliyesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1988, s.138.

⁹³ Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt:8, s.5-6.

⁹⁴ Lütfü Müftüler "Denizli Tarihinde Önemli Bir Yer Tutan Demirci Vakası" Tarihi-Turizmi ve Bütün Üniteleriyle Denizli Dergisi 1964, s. 23, Lütfü Müftüler, *Milli Mücadelede (Aydın Cephesinin Kurucusu) Denizli Heyet-i Milliyesi*, Denizli 1989, s.18.

⁹⁵ Müftü Efendi'nin müsaade istemesinde Kadı Kahraman Seyfi Efendi'nin başkanlığındaki "Hicret Etmeyecek Ahalinin Hukukunu Muhafaza Heyeti"nin "Eğer Yunanlılar gelirse seni

ailesinin güvenliğini sağlayabilmek amacıyla Tavas'a göndermiştir⁹⁶. Demirci Mehmet Efe'den aldığı izin ile Müftü Efendi de 6 Temmuz'da Tavas'a gitmiştir⁹⁷.

Sökeli Ali Efe ve kızanları Rum erkeklerini 7 Temmuz 1920 akşamına kadar iki gün içinde -isteyenleri aileleri, isteyenleri yalnız olarak- Eğirdir'e trenler ile göndermişlerdir⁹⁸. Bu göç ettirme sırasında yaşanan bir kısım olaylardan Sökeli Ali Efe ve kızanlarının sorumlu tutularak Denizli'de bir gerginlik yaşanması, bu gerginliğin sonucunda Sökeli Ali Efe ve bir kısım kızanların öldürülmesi Demirci Mehmet Efe'nin hiddetli tutumu ile Denizli'de "Denizli Olayı" olarak bilinen acıların yaşanmasına yol açmıştır.

Denizli Heyet-i Milliye'sine mensup birçok kişi yapılan baskılar sonucu Denizli'den ayrılmıştır⁹⁹. Mutasarrıf Vekili Müştak Bey Denizli'deki hareketlenmenin yaratacağı sonuçları önceden görerek Denizli Olayı'ndan iki gün önce Muğla'ya hareket etmiştir¹⁰⁰. Denizli mutasarrıflığı vekaletine Kadı Kahraman Seyfi Efendi getirilmiştir¹⁰¹. Bu arada Tahrirat Müdürü ve Muhasebe Müdürü de Denizli'yi terk ederek Tavas'a gitmiştir¹⁰². Tavas'a gidenler arasında milli polis ve jandarmalar da yer almıştır¹⁰³. Bu şartlar

elimizle teslim ederiz, buradan kalk git" demesi etkili olmuştur. Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt:8, s.5-6.

⁹⁶ Ethem Peker, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin ailesini Tavas'ta Cennet Zade Tahir Efendi'nin yanına gönderdiği bilgisini vermiştir. Peker, *Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki*, s.94.

⁹⁷ Müftüler, *Denizli Heyet-i Milliyesi*, s.17-18, Müftü Ahmet Hulusi Efendi ailesini daha önceden Tavas'a gönderdiği halde, Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.42, Tahir Kodal, *Milli Mücadele'de Denizli ve Önemi*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75.yılı Özel Sayısı, Cilt:XIV Kasım 1998 Sayı:42, s.1041'de "yanına aile efradını ve yetim çocuklarını alarak" Tavas'a gittiği bilgisini vermişlerdir. Sarıkoyuncu 1 Temmuz 1920 Delikliçinar mitiginden üç gün sonra "daha önce Tavas'a giden ailesini kontrol etmek amacıyla" Müftü Efendi'nin Tavas'a geçtiği bilgisini vermiştir. Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Din Adamları I*, s.110. Bu bilgide bir yanlışlık olmalıdır. Çünkü Sarıkoyuncu a.g.e., s.111'de de 5 Temmuz günü Heyet-i Milliye Başkanı Ahmet Hulusi Efendi'nin Goncalı'da bulunan Demirci Mehmet Efe'yi telgraf başına çağırıldığı bilgisi ile 6 Temmuz sabahı Tavas'a hareket ettiği bilgisini vermiştir.

⁹⁸ Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt:8, s.7.

⁹⁹ Akkoyun, *İstiklal Savaşı 'nda Aydın*, s. 139.

¹⁰⁰ Osman Akandere, Erol Akcan, "Milli Mücadele Dönemi'nde Demirci Mehmet Efe...", s.543, Süreyya Örgü Evren Muğla'da Müştak Bey'in yanında bulundukları sırada Denizli'den gelen bir jandarma Yüzbaşısının Denizli Olayı'nın yaşandığı bilgisini verdiğini belirtmiştir. Örgü Evren, Komiser Hamdi Bey'in Müştak Bey'e; "Beyefendi hayatımızı size borçluyuz" sözlerini, Denizli Olayı'nın yaşanacağı ihtimali ile Müştak Bey ve Komiser Hamdi Bey'in Denizli'den ayrıldıklarına yormuştur. Sındırgılı Süreyya (S. Örgü Evren), *Denizli Vak'ası ve Demirci*, s.27-29.

¹⁰¹ Tokat, *Milli Mücadelede Sarayköy...*, s.65-66.

¹⁰² Akkoyun, *İstiklal Savaşı 'nda Aydın*, s. 139.

¹⁰³ Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s. 42.

altında Denizli'den hükümet etmek, emniyet, asayiş ve huzuru sağlamakla görevli olanların ayrılmasıyla, şehir tam bir kargaşa ortamı içine düşmüştür¹⁰⁴.

Müştak Bey Denizli'den ayrılırken Komiser Ahmet Hamdi Bey'i de yanına alarak Muğla'ya götürmüştür¹⁰⁵. Müştak Bey ve Komiser Ahmet Hamdi Bey'in 14 Temmuz 1920'de Muğla'ya gelmeleri Muğla'da memnuniyet ile karşılamıştır¹⁰⁶. Müştak Lütfi Bey Komiser Hamdi Bey'e 1920 Temmuz'unda Muğla Polis teşkilatının güçlendirilmesi görevini vermiştir. Komiser Hamdi Bey, Muğla polisini "*kısa sürede Müzaheret Taburlarının bilinçli ve uyanık*" seviyesine çıkarmayı başarmıştır¹⁰⁷.

Komiser Hamdi Bey Milli Mücadele sonunda Polis Komiserliğine resmi olarak dönmek için bizzat Ankara'ya giderek görev talebinde bulunmuştur. Özellikle Ankara'da bir Polis Komiserliğine istediği halde kendisine Bilecik komiserliği verilmiştir. Muğla'da bulunan ailesini almak üzere Muğla'ya giderken aniden rahatsızlanarak vefat etmiştir¹⁰⁸.

SONUÇ

Polis teşkilatı içerisinde önemli hizmetlerde bulunan Komiser Hamdi Bey, Denizli'de milli heyecanın oluşmasıyla birlikte Milli Mücadele içinde önemli görevler üstlenmiştir. Polis komiserliği görevini resmen bırakarak Denizli Heyeti Milliyesi'nin ilk gönüllüleri arasında yer alan Ahmet Hamdi Bey, mücadele için gönüllü toplanmasında etkili rol oynamıştır.

Denizli'de toplanan gönüllülerden oluşan ve başında Hamdi Bey'in bulunduğu "Komiser Hamdi Bey Müfrezesi", Sarayköy, Nazilli ve Aydın'da

¹⁰⁴ Akkoyun, *İstiklal Savaşı'nda Aydın*, s. 139.

¹⁰⁵ Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, s.385.

¹⁰⁶ Komiser Hamdi Bey'in Muğla'da Milli Mücadele ile ilgili faaliyetleri hususunda bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁰⁷ Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, s.385.

¹⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt:8/1, İctima Senesi:2, Otuzbeşinci İctima (12.4.1340) Denizli Mebusu Yusuf Bey'in Komiserlikten Müstafi Ahmet Hamdi Bey'in ailesine maaş tahsisine dair kanun teklifi üzerine yaptığı konuşma, s.573. Eyüp Şahin, Muğla'daki faaliyetleri sonrası 1921'de Afyon'da milli ordu emrine girdiği, savaşta ayağından yaralanan Hamdi Bey'in Afyon Hastanesinde tedavi gördüğü, ancak tedavisinin olumlu sonuç vermediği, Muğla'ya dönen Hamdi Bey'in ayağının iyileştirilemediği, biraz iyileşme hissedildiği zaman göreve dönmek için girişimlerde bulunduğu, Bilecik Vilayet komiserliğine tayin edilmiş ise de 1923 yazında Muğla'da vefat ettiği, mezarının 1937'de yapılan düzenlemeler sırasında sahip çıkılmadığı için kaybolduğu bilgisini vermiştir. Eyüp Şahin, "Şehit Komiser Ahmet Hamdi Bey", <http://www.caginpulisi.com.tr/121/16-17-18.htm> (Erişim Tarihi:15.05.2015), Türkeş, mezarının yerinin bilinmediğini belirterek "Bu görevi Muğla Polis Örgütü'nden bekliyoruz" şeklinde yazar notu düşmüştür. Türkeş, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, s.386.

görev yapmıştır. Yunanlıların Nazilli'den çekilmesiyle Nazilli'de bozulan asayiş sağlamak üzere görevlendirilen Komiser Hamdi Bey bu görevinde de son derece başarılı olmuştur. Nazilli'de ki açlık ve sefalet ile mücadele için Denizli Heyet-i Milliyesini harekete geçirmiş, Nazilli'ye un, ekmek ve ilaç ulaşmasını sağlamıştır.

Komiser Hamdi Bey Nazilli'den Müftü Ahmet Hulusi Efendi tarafından müfrezesi ile Aydın'a uğurlandıktan sonra, Aydın'ın Yunan işgalinden kurtarılmasında da görev almıştır. Umurlu ve Köşk cephelerinde görevler aldıktan sonra tekrar Denizli'ye dönmüştür. Denizli'de asayişin sağlanmasında önemli katkılar yapmıştır.

Denizli'de durumun nazik bir hal alması ile Muğla mutasarrıfı olup bir süre Denizli'de mutasarrıf vekilliği yapan Müştak Bey ile Denizli'den ayrılarak Muğla'ya giden Komiser Hamdi Bey Muğla Polis Teşkilatının güçlendirilmesinde etkili olmuştur.

KAYNAKLAR

I.Arşiv Belgeleri

10.05.2012 tarihli Ahmet Hamdi Bey'e ait Nüfus Kayıt Örneği.

ATASE Arş. K1:1/1 D:75 Fh:76 (37-160)

ATASE Arş. K1:1/9 D:87 Fh:48 (16-87)

Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası, 14 Ağustos 1326 tarihli Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Memuriyetin Müdüriyet-i Umumiye'ye İrsal Edeceği Varaka-i Mahsusiyeye.

Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası, 21 Nisan 1329 tarihli Ahmet Hamdi Bey'in Tercüme-i Hal Varakası.

Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 54.

Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası, Aydın Vilayeti Kadro Defteri, No 21, Sayfa 28.

Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası, 9 Eylül 1324 tarihli Devlet-i Aliye-i Osmaniye Tezkiresi.

Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası, Aydın Vilayeti Polis Müdüriyeti'nin Emniyet-i Umumiye Müdüriyet-i Aliyesi'ne yazdığı 21 Temmuz 1330 tarihli yazı.

Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Memuriyet Kalemî'nin 7 Eylül 1330 tarihli yazısı.

Komiser Ahmet Hamdi Bey'in Özlük Dosyası, Aydın Vilayeti Polis Müdüriyeti'nin Emniyet-i Umumiye Müdüriyet-i Aliyesi'ne yazdığı 3 Ağustos 1914 yazı ekinde yer alan Müsabaka Cedveli.

II. Resmi – İnternet Yayınlar

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt:8/1, İçtima Senesi:2, Otuzbeşinci İçtima (12.4.1340).

Eyüp Şahin, “Şehit Komiser Ahmet Hamdi Bey”, <http://www.caginpolicisi.com.tr/121/16-17-18.htm> (Erişim Tarihi:15.05.2015)

III.Kitaplar ve Makaleler

AKA İsmail- GÜNAY Vehbi- TELCİ Cahit, *Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele Süvari Yüzbaşı Ahmed*, Akademi Kitabevi, İzmir 1993.

AKANDERE Osman, AKCAN Erol, “*Milli Mücadele Dönemi'nde Demirci Mehmet Efe ile Denizli Mutasarrıfı Faik Bey Arasındaki İlişkiler*”, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006, Cilt 1, Denizli 2007.

AKER, M. Şefik Aker, *İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cidali*, 105 Sayılı Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı, (1 Haziran 1937), Cilt II.

AKER, M. Şefik, *İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cidali*, 106 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı, 1 Eylül 1937, Yıl:11, Sayı:47, Cilt III, İstanbul 1937.

AKIN, Veysi, *Milli Mücadele'de Sarayköy*, Denizli 2001.

AKKOYUN, Turan, *İstiklal Savaşı 'nda Aydın Kuva-yı Milliyesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1988.

ALBAYRAK, Mustafa, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919 - 2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1998.

APAK, Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, TTK yayını, Ankara 1990.

AYBARS, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Zeus Kitabevi, İzmir 2005.

AYDINEL, Sıtkı, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketi*, Kültür Bakanlığı yayını, 3.Baskı, Ankara 2002.

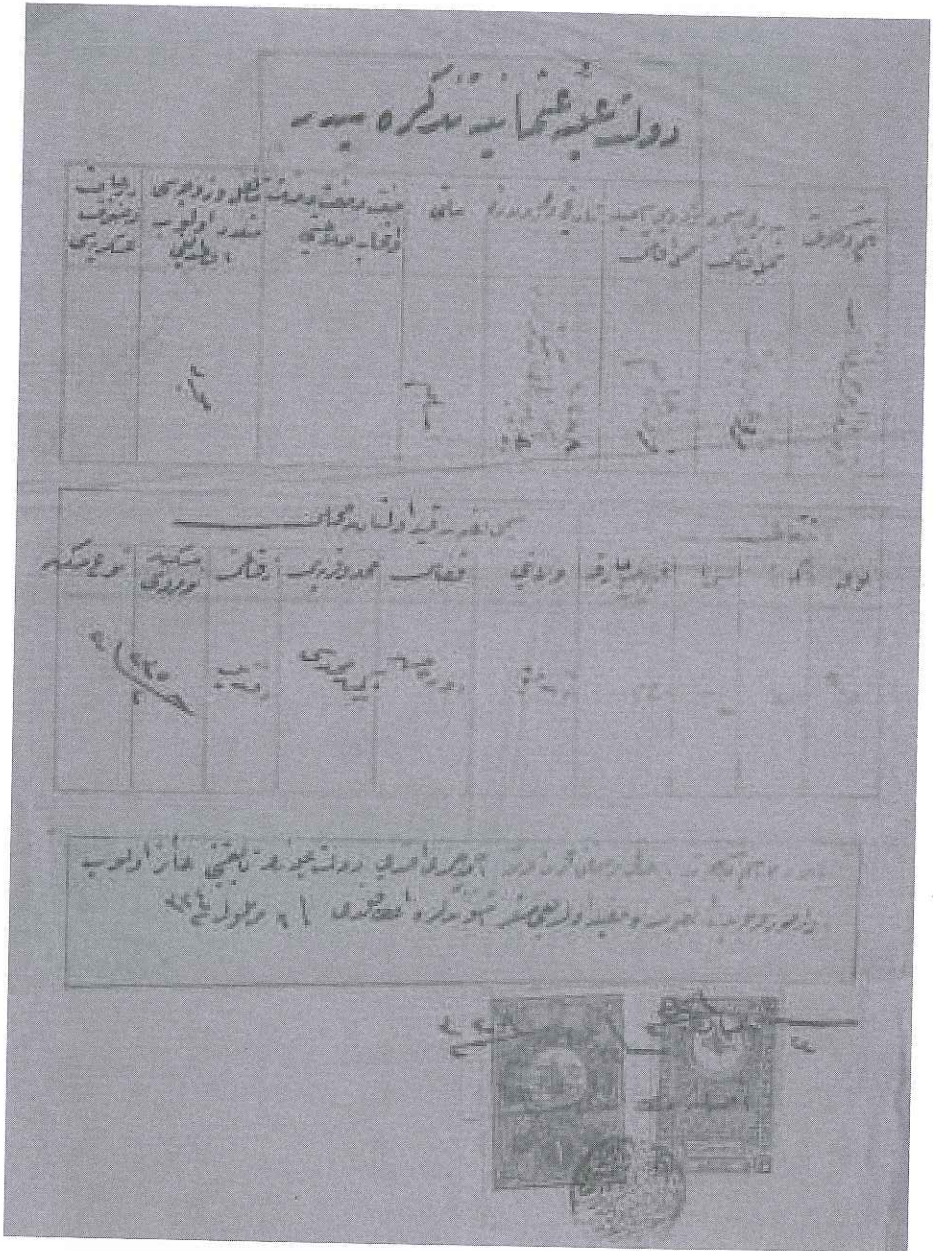
AYIŞIĞI, Metin, “*Unutulan Soykırım: Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi*”, Türkler, C.15, Ankara 2002.

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım*, Milli Mücadeleye Gidiş, Sabah Kitapları, C.8, İstanbul 1997.

BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım*, Milli Mücadeleye Gidiş, Sabah Kitapları, C.6, İstanbul 1997.

- BAYAR, Celal, *Ben de Yazdım*, Milli Mücadeleye Gidiş, Sabah Kitapları, C.7, İstanbul 1997.
- BİLDİRİCİ, Yusuf Ziya, “*Milli Mücadele’de Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi’nin Çalışmaları*”, Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006, Cilt 1, Denizli 2007.
- ESKİCİOĞLU, Osman, “*Ahmet Hulusi Efendi’nin Şahsiyeti ve Faaliyeti Hakkında Bazı Tespitler*”, Milli Mücadele’de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu, 24-25-26 Haziran 1992, Türk Ocakları Denizli Şubesi, Denizli.
- GÖKBEL, Asaf, *Milli Mücadelede Aydın*, Coşkun Matbaası, Aydın 1964.
- GÜNEŞ, Günver, “*Yunan İşgali’nin Nazilli ve Çevresinde Yarattığı Tahribat*”, Milli Mücadele’de Nazilli Cephesi ve Önderleri, (Panel: 16 Aralık 2005), Aydın Tarih Grubu Yayını:3, Editör: Mehmet Başaran, Aydın 2006.
- HAKSES, Ali Rıza, Muğla Menteşe Büyükleri, Muğla Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, 1999.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Yıl:4, Aralık 1955, Sayı:14. E.U. Basımevi, Ankara 1955, Vesika No:377.
- KAPTAN, Şükrü Tekin, *Belgelerle Denizli*, Denizli 1994.
- KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, TTK Yayını, 2.Baskı, Ankara 1988.
- KODAL, Tahir *Atatürk Döneminde Denizli (1923-1938)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996.
- KODAL, Tahir, *Milli Mücadele’de Denizli ve Önemi*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti’nin 75.yılı Özel Sayısı, Cilt:XIV Kasım 1998 Sayı:42.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, *Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 1999.
- MÜFTÜLER, Lütfü, “*Denizli Tarihinde Önemli Bir Yer Tutan Demirci Vakası*” Tarihi -Turizmi ve Bütün Üniteleriyle Denizli Dergisi 1964.
- MÜFTÜLER, Lütfü, *Milli Mücadelede (Aydın Cephesinin Kurucusu) Denizli Heyet-i Milliyesi*, Denizli 1989.
- PEKER, Ethem, *Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki Kuva-yı Milliye Faaliyetleri*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 1998.
- SARIKOYUNCU, Ali, *Milli Mücadele’de Din Adamları I*, (Ahmet Hulusi, Mehmet Rifat, Hacı Tevfik ve Abdurrahman Kamil Efendiler), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 1997.
- SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali I*, Mondros Mütarekesinden Türkiye Cumhuriyeti’nin Doğuşuna Kadar Ulusal Savaşımızın Belgeseli, Kastaş Yayınları, İstanbul 2000.

- SELEK, Sabahattin, *Milli Mücadele I, Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Örgün yayınevi, 3.Baskı, İstanbul 2002.
- Sındırgılı Süreyya (S. Örgü Evren), *Denizli Vak'ası ve Demirci Mehmet Efe*, Sel yayınları, İstanbul 1955.
- SÖKMENSÜER, Cevat, *Milli Mücadele Aydın – Nazilli Cephesi Kahraman Subaylarımız ve Zeybekler Hatıralarım*, Karınca Matbaacılık, İzmir (Basım tarihi verilmemiş)
- Süvari Yüzbaşı Ahmet, *Türk İstiklal Harbinin Başında Milli Mücadele*, Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği X. Şubesi, Ankara Matbaası, 1928.
- ŞEMSİOĞLU, Cevdet, *20.YY Başlarında Denizli, Denizli Sanatsevenler Derneği Yayınları:3*, Denizli 2004.
- TEKELİ İlhan – İLKİN Selim, *Ege'deki Sivil Direniş'ten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK Yayını, Ankara 1989.
- TOKAT, Emin Aslan, *Milli Mücadelede Sarayköy Hatıralarım*, İstanbul 1995.
- TOKER, Tarhan, *Kuvayı Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli*, Denizli Sanayi Odası yayını:3, Denizli (Basım tarihi verilmemiş).
- TURAN, Mustafa, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- TÜRKEŞ, Ünal, *Kurtuluş Savaşında Muğla, (Cilt I ve II), Muğla İli Toplum Yapısı Araştırmaları (2)*, İstanbul 1973.
- TÜRKMAN, Saim, *"Kuva-yı Milliye'nin İaşe İkmali ve Heyeti Temsiliyenin Kaynakları"*, Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Kasım 1998, Cilt:6, Sayı:22.
- TÜTENK, Ahmet Akif, *Milli Mücadelede Denizli*, Denizli Öğretmen Yardımlaşma Derneği Yayın No:1, İzmir 1949.

EK-2: 9 Eylül 1324 tarihli Devlet-i Aliye-i Osmaniye Tezkeresi.

